

كتیبا د. خانا ئۆمەر خالی ل سەر ئیزدیاتی دەرکەت

(داناسینەکا کورت)

ئیزدیاتی: جفاک، سەمبۆل، ریتوئل و میت

خانا ئۆمەر خالی

وہشانین ئاکادەمیا کوردا، ۲۰۱۱.

وہشانا ۲ دا، راستکری. وہشانا ئەول: ئافەستا، ستەمبۆل ۲۰۰۷.

وہرگەرین ژ ئینگلیزی: ئەرگین ئۆپەنگین

ژ پیتین لاتینی ب ئەرەبی: کۆفان خانکی

۱۸۶ رووبەل، ب وینەییەن رەش و سپی

سەبەب سەرکە بو وەشاندا فی کتیبی ئەو بوو کو ھەرچەند ھەنەک خەباتین لیکۆلینی یین باش ل سەر ئیزدیاتی ھاتنە وەشاندا ژ، ئەف دین بو پەرنیا کوردان ژى ھىژ وەکی مەتەلەکی یە، و لازمە ئاگاہی و زانیاریین ل سەر فی دینی بەر دەست بن بو جەماوەرین فرەھتر.

د فی کتیبی دە چار پار ھەنە، ھەر پارەک ژ بو ئالیین جەھى یین لیکۆلینا ئیزدیاتی ھاتیە تەرخانکرن. ھەر پارەک ژ گۆتاران پیک ھاتیە و گۆتارین ھەر پارەکی وەسا ھاتنە نەفاندن کو خوەندەفان بکارن ژ پەرسپەکتیفین جەھى ببن خوەدانى فکر و تیگھشتنەکە گشتی ل سەر ئیزدیاتی. ھەفکات، ب ھەر پارەکی دە پرسەکە موھیم و ئالۆز نا فی مژاری تى فەکۆلان.

ئارمانجا کتیبی ئەو کو ھەنەک پرسین موھیم ئین دەرباری دینی ئیزدیاتی و ترادیسۆنا وى یا دەولەمەند دە فەبکۆلە. د فی خەباتى دە گەلەک دانەییەن نوو ھاتنە پشکیشکرن، ب تاییبەتی ل سەر ترادیسۆنا دینی یا ئیزدیین ترانسکافکاسیای.

دەستپیک ئاگاہیین گشتی یین ئیزدیاتی د دە خوەندەفانان. ئاگاہیین کورت و فەر دحەوینە ل سەر ئیزدیاتی: کۆک و رایین وى، ئۆرژینا نافى وى، جۆگرافیا وى یا دینی، مەتنین پیرۆز و فەول و بەیتین وى، کۆزمۆگۆنى، ریتوئلین ئینیسیاسۆنى، ھیەرارشیا رووھانى، ھتد.

پارا ۱، "جفاکا ئیزدی"، ل سەر دەمۆگرافیا ئیزدیان فۆکووسە دبە: جەمائەتین ئیزدیین ئیراق، ترکیە، سوریه، ئەرمەنستان، گورجستان و ئەوروپای فەدکۆلە؛ و پشت رە پارەکە جودا دکە ل سەر جەمائەتا نەسبەتەن نوو یا ئیزدیین ل روسیای. ئارمانجا پارى ئەو کو، ستروکتورا جفاکی تیکەل ئا ئیزدیان، ھەر ل گەل سیستەمین بابک و ئەشیرتی، رافە و سافی بکە. ئاگاہیین دەرباری چار کۆنفەدراسیۆنین ئەشیرین ئیزدیین مەزن دە دحەوینە کو ھەتا سەرى سەدسالا بەرى ل سەر ئەردى ئیمپراتۆریا ئۆسمانیان دژیان و ژ بەر زۆری و کوتەکان بى گاف مان کۆچ بکنە ئەرمەنستان و گورجستانا ئیرۆ. گرینگیکە تاییبەت ھەیە ل سەر بکارئانینا ھندەک تیرمین ئەشیر و ئۆجاخ و قەبیلان، وەکی ئۆجاخین شیخ و پیرا و قەبیلین مریدان.

دین نە تەنى ب ریکا سیستەمەکە باوەریان بەلکی ب ریکا سەمبۆل و ریتوئلان ژى تى ئیفادەکرن، ب تاییبەتی د ترادیسۆنین دەفکی یین وەک ئیزدیاتی دە. ئەف جیھەت و مژار ھیژایی نرخاندنەکە کوور و ب ھوورگلینە، و د ھەر دو پارین موتەئاکیب دە ب ھوورگلی ھاتنە فەکۆلان.

پارا ۲، ل سەر سەمبۆلېزما ئىزدىياتى فۆكوسە دەپ. بى شىكە كو ئىزدىياتى دەولەمەندە بۇ ترادىسيونىن سەمبۆلان. نەمازە ژ بەر ئىزدىياتى ترادىسيونەكە دەفكى يە، سەمبۆل جىيەكە پر تايبەت دگرن و رۇلەكە وان ئا ئەساسى ھەيە د فېكر و بۆچوونا ئىزدىيان ئا دىنايى دە. سەمبۆلېن دىنى دكارە ۋەكى پىرېن د نابقبەرا جىھانا راستەقىنە و جىھانا تەجرۋوبە و زانىارىيىن دىنى دە بى دىتن. تەقى تەسىرا مەزن ئا دىنېن جىران، ئىزدىيان كارى فېكر و بۆچۆن و نرخین خوە يېن رەسەن بپارىزن: بۇ نموونە، وان باۋەريا كەقنارە، لومئوس تاۋوسى مەلەك ۋەك خوەدانى قى دىنايى، و باۋەريېن دن ئېن رەسەن پاراستن. ھەموو سەمبۆلېن د قى گۇتارى دە ھاتى نرخاندىن، د پەيتىنن كو ئىزدىياتى ۋى پىرەنسىبا ھانى يا بنگەھىن پىشتراست دكە كو رۇناھى ژ دەما ئافىرىنى قە ئەلەمەنتەكە ئەساسى بوۋىە.

د پارا ۳ دە، "رىتوھلېن ئىزدىياتى" پراتىكا دىنى يا ئىزدىياتى د چارچۇقەيا رىتوھل و مەراسىمان دە ھاتىە قەكۆلان، ئان كو ب رىكا جەلوە خويكارنا باۋەرىي. ل قىر، ھەنەك مەراسىمىن ب زارۇكان رە ئەلاقدار ھاتنە نرخاندىن. ئەو مەراسىم رۇلا سېھر و رىتوھلېن "قەنجىرنى"، ژ بەر كو "قەنجىرن" تىشەكى دنە. جەم ئىزدىيان رىتوھلېن پاكىرنى ژى ھەنە، جوودانە! نىشان د دن كو ئارمانجا وان رىتوھلان ئەوۋە كو ل مروۇف و ھىزىن سىرووشى كارىكە. ژى پى قە، نرخاندىنەك ل سەر رىتوھلېن ئەلاقدارى پەرەستگەھ و تىشتىن پىرۇز ھەيە، ھەر ل گەل رتەس دە پاسساجە، رىتوھلېن تىكلدارى مەرحالەيىن جەھى يېن چەرخا ژيانى. د دلى فەراسەتا ئىزدىياتى دە فېكرىن ل سەر مەفھومىن زاهەرن دژى ھەف ھەنە كو د ئەسلى خوە دە پر تىكلدارى ھەقن: ئىزدى فەرقى دخنە نابقبەرا دىنايىن پىرۇزۋەر و كوفرى دە لى ھەول د دن كو وان د ناق ناھەنگ و ھەفسەنگى دە بگرن. رىتوھلېن ئىزدىيان دكارە ۋەك ئالافىن گۆھەستنا ئاگاھىيىن ل سەر نرخین سەرەكە يېن جەمائەتا ئىزدىيان، و فېكر و بۆچوونا وان ئا دىنى، بېنە دىتن. ئەو گەلەك فەر و ب كىرن بۇ ھىسانىكنا تىگھىشتنا دىنى ئىزدىياتى.

د پارا ۴ دە "قەول و مەعنايىن ئىزدىيان: پاىە و رۇلا وان. ل سەر پىسا ھەمبەرھەفكرنا ئىزدىياتى، يارسان (ئەھلى ھەق، كاكابى) و زەردەشتىي" دەرھەقا رۇلا مەتەن ئىزدىيانە: پاىە و فونكىسيۇنا وان. گەلەك ژ مەتەن ئىزدىيان جارا پىشىن تىن لىكۆلىنىكرن. د قى پارى دە چەند تەكستىن دىنى يېن ئىزدىيان (قەول و مەعنا) تىن پىشكىش كرن و دناف چارچۇقەيا رىبازا بەراوردى دە، فان تەكستىن دىنى ل گەل تەكستىن دىنى يېن ھەردو دىنېن خرمىن ئىزدىياتى، ئانكو ل گەل ئەھلى ھەق (كاكابى) و زەردەشتىي تىن پىشان كرن.

د داۋيا كىتبى دە فەرھەنگۆكەكە تىرمىن ئىزدىياتى ھاتىە داىين. د كىتبى دە نەخشەيەك و ۋىنەيىن ژ كوردستانا ئىراقى، ئەرمەنستان، ئالمانىا و روسىايى ھەنە.

كىتبى خىتابى رۇژھلاتناس، پىپۇرىن لىكۆلىنىن دىنى، و خوەندەفانىن ئەلاقەدارىن لىكۆلىنىن كوردى، و لىكۆلىنىن دىنى يېن مۇدەرن دكە.

پىرۇف. كرىيىنرۇك د پىشگۆتتا كىتبى دە وسا دنقىسە: " ... ئەم خوەشت بەختن كو د. خانان ر. ئۆمەرخالى، نوونەرەكە زىرەك ئا نىشى دوۋىەمى ئىزدىناسىن ئىزدى، ھەم گەلەك بەھرەدارە ھەم ئاكادەمىكەكە پەرۋەرى يە و ھەم ژى كەسەكە ۋەسا يە كو ھەز و ئەفينا كورر ئا دىنى خوە دگھىنە سىرووش و ھوكمىن راست دا كو بكارە ۋى دىنى باشتر تىبگھىنە و چىتر بدە زانىن. د قى خەباتى دە، ۋى ھەزمارەكە گۇتاران پىشكىش كرنە كو تى دە بابەتېن رۇژانە يېن سىرووكتوورا جفاكى و رىتوھلېن دىنى ب ئاۋايەكى ۋەسا نىقاش كرنە كو نە تەنى بىرەكە ئالىين ھەتا نھا غەرىب و كىمناس ئىن قى دىنى ل بەر خوەندەفانان رادخە، بەلكى ھەنەك رىكىن تىگھىشتنا فېكر و بۆچوونا دىنايى و رامانا دىنى يا كو د بنگەھا وان دە يە ژى داىين دكە بۇ خوەندەفانان."